

Dr hab. Agnieszka Szplit, prof. uczelni (UJK)
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
agnieszka.szplit@gmail.com

Kielce, 05.02.2025r.

Recenzja rozprawy doktorskiej
Natalii Twardosz pod tytułem “Adaptacja społeczno - zawodowa nauczycieli na stracie
zawodowym”

Promotor: **Prof. UR dr hab. Joanna Łukasik**

Promotor pomocniczy: **Dr Anna Kwatera**

Od wielu lat w polskiej i zagranicznej literaturze pisze się o konieczności zapewnienia początkującym nauczycielom dobrych warunków pracy. Pierwsze lata w tym zawodzie są szczególnie trudne i stąd początkujący nauczyciele głównie skupiają się na „przetrwaniu” i radzeniu sobie ze złożonością interakcji w klasie. Nie lada wyzwaniem staje się mierzenie z codziennością, wysokimi oczekiwaniami i wymaganiami społecznymi względem nauczycieli przy jednoczesnym osłabianiu się prestiżu społecznego. Skutkiem tego proces wdrażania do zawodu jest dla początkujących nauczycieli przeżyciem bardzo stresującym i zniechęcającym do pozostanie w nim. Prawie połowa nauczycieli odchodzi z pracy w ciągu pięciu lat od jej rozpoczęcia (Sims, Jerrim, 2020¹) a zagadnienie zapobieganiu rotacji staje się bardzo ważnym tematem dyskusji i badań naukowych na świecie i w Europie (Madigan, Kim, 2021²).

W obliczu narastającego problemu braku nauczycieli staje i Polska. Jednym z najważniejszych zadań nauki jest więc ustalenie jakie potrzeby mają początkujący nauczyciele oraz jakie czynniki warunkują ich pozytywną adaptację do zawodu lub odejście z niego. Taki właśnie cel postawiła sobie magister Natalia Twardosz przygotowując swoją rozprawę doktorską w oparciu o własne badania empiryczne. Tematyka pracy jest bardzo aktualna a wnioski z niej mogą przyczynić się do planowania zmian społecznych.

¹ Sims, S., Jerrim, J. (2020). *TALIS 2018: teacher working conditions, turnover and attrition*. <http://www.gov.uk/government/publications> (dostęp: 29.06.2024).

² Madigan, D.J., Kim, L.E. (2021). Towards an understanding of teacher attrition: A meta-analysis of burnout, job satisfaction, and teachers' intentions to quit. *Teaching and Teacher Education*, 105, DOI: 10.1016/j.tate.2021.103425.

Wstęp

Przedstawiona do recenzji rozprawa ma 228 stron bez bibliografii, spisów i załączników. Treść została podzielona na wstęp, cztery (4) rozdziały, dyskusję z wnioskami oraz zakończenie.

Rozprawę rozpoczynają strona tytułowa, podziękowanie dla promoterek oraz spis treści. W dalszej kolejności w skład dysertacji wchodzi: wstęp, cztery rozdziały, w tym dwa o charakterze teoretycznym (1 i 2), jeden rozdział przedstawiający założenia metodologiczne (3) oraz jeden przedstawiający analizę wyników badań własnych (4). Praca kończy się rozdziałem podsumowującym (Dyskusja i wnioski końcowe) oraz zakończeniem. W pracy zawarto starannie sporządzoną bibliografię, która znajduje się na 35 stronach (229-263). Kolejno autorka umieściła spis ilustracji (264-265) i tabel (266). W aneksie (str. 267-276) zawarto autorskie narzędzie badawcze wykorzystane w badaniu: kwestionariusz adaptacji społeczno- zawodowej KASZ.

Dorobek pani magister Twardosz jest duży, wykazuje się ona sporą aktywnością konferencyjną, posiada również doświadczenie praktyczne. Tematyka publikacji poprzedzających złożenie rozprawy doktorskiej wyraźnie wskazuje na rozwijające się zainteresowania pedeutologiczne doktorantki.

Analiza i ocena rozprawy

Pierwszy i drugi rozdział stanowią część teoretyczną rozprawy. Autorka przedstawia w nich najważniejsze pojęcia. W pierwszym (pt. „**Teoretyczny kontekst badań nad adaptacją społeczno-zawodową**”) skupia się na adaptacji społeczno-zawodowej, charakteryzuje kompetencje społeczne, motywy wyboru zawodu, motywację do adaptacji oraz zadania zawodowe i fazy rozwoju człowieka. Rozdział jest bogaty treściowo, oparty na aktualnej literaturze pedagogicznej. Stanowi on wartościowe wprowadzenie do tematyki badań i kreuje jasny model pojęciowy, dzięki czemu dalsze wywody autorki, również w części analitycznej, stają się zrozumiałe i logiczne. Definiowane są takie terminy jak adaptacja społeczna, zawodowa, kompetencje społeczno-emocjonalne, identyfikacja zawodowa, tożsamość społeczna i osobista, kultura i klimat szkoły, uznanie, towarzyskość itp. Zawarta w rozdziale pierwszym tematyka jest bardzo szeroka, dlatego pragnę podkreślić umiejętność selekcjonowania treści, które są istotne dla zrozumienia analiz zawartych w kolejnych rozdziałach oraz unikania nadmiernie szczegółowych wywodów.

Rozdział drugi zatytułowany „**Adaptacja społeczno-zawodowa nauczyciela w dynamice przestrzeni edukacyjnej**” charakteryzuje pracę nauczycieli wychowania przedszkolnego i ich

zadania oraz kształcenie. Pani magister Twardosz omawia również kompetencje zawodowe i rozwój profesjonalizmu nauczycieli przedszkola. Doktorantka umiejętnie wybiera treści ukazujące dynamikę zmian w przedszkolach i zawiłości pracy nauczyciela oraz możliwości rozwoju kariery i zmian osobistych wynikających z adaptacji do pracy. Charakteryzuje szczegółowo kompetencje nauczycieli, analitycznie też przedstawia zadania i wymagania stawiane nauczycielom podczas awansu zawodowego. Za dobry pomysł uznaję zamieszczenie danych demograficznych wskazujących na liczebność nauczycieli z podziałem na stopnie awansu. Dzięki temu zabiegowi autorka rozprawy w jasny sposób obrazuje niską liczebność nauczycieli początkujących i „starzenie się” zawodu nauczycielskiego. Podobnie jak poprzedni, rozdział ten jest nasycony treścią i ważnymi refleksjami cytowanych autorów.

Część teoretyczną rozprawy (stanowiącą 115 stron) charakteryzuje wielka pojemność treściowa. Autorka omawia najważniejsze zagadnienia związane z adaptacją początkujących nauczycieli w przedszkolach, podejmuje wiele ważnych wątków. Trzeba podkreślić szerokość jej wiedzy i dokładność ujęcia tematu, a także umiejętność syntetycznego zestawienia przedstawianych informacji. Część ta jest bardzo dobrze przygotowana.

Rozdział trzeci (3) to „**Metodologia badań własnych**”, w którym odnajduję pewne niedociągnięcia. Na początku pani magister dobrze wywiązuje się z zadania przedstawienia przedmiotu i celu badań oraz określenia problemów i hipotez. Starannie i klarownie wskazuje zmienne i wskaźniki.

W badaniach zastosowano narzędzie autorskie, kwestionariusz adaptacji społeczno-zawodowej KASZ, przedstawione w załączniku. Badania przeprowadzone w oparciu o ten kwestionariusz mają charakter głównie eksploracyjny, dlatego moim zdaniem możemy uznać go za narzędzie wartościowe. Tworząc go autorka miała jasno określone cele i zebrała informacje, która pozwoliły jej na ogólne rozpoznanie sytuacji społeczno - zawodowej początkujących nauczycieli i nauczycielek. Charakter pracy doktorskiej pozwala na tego typu działania. Jednakże, wartość tego narzędzia bez jego walidacji i starannej analizy naukowej nie jest zbyt wysoka. Szkoda, że autorka nie wyjaśniła źródeł zastosowanych zdań, lub przykładowych opracowań i badań naukowych stanowiących inspiracje do stworzenia określonych stwierdzeń. Warto też było opisać proces analizy wstępnej wersji kwestionariusza, w oparciu o przeprowadzony pilotaż. Takie działania z pewnością ukazałyby bardziej naukowe podejście do przygotowania badań empirycznych. W opisie, którego oczekiwałam powinny znaleźć się na przykład informacje, dlaczego wprowadzono wymuszony wybór w zastosowanej

skali (skala parzysta). Ponadto, autorka w opisie narzędzia wymienia trzy jego części w samym zaś arkuszy nie identyfikuje ich, przez co trudno jest określić, które stwierdzenia kwalifikowane są przez doktorantkę do określonych kategorii (np. identyfikacji zawodowej, przygotowania zawodowego itd.). Nawet jeśli w wersji dla respondentów celowo nie dokonała ona wyróżnienia wspomnianych części, to w pracy doktorskiej powinna wskazać przynależność stwierdzeń do badanych kategorii. Ten brak powoduje niejasność analiz przedstawionych w kolejnych częściach rozprawy, do czego jeszcze nawiążę.

Na pochwałę zaś zasługuje umiejętne budowanie stwierdzeń i świadomość, że powinny one dotyczyć jednoznacznie tylko jednego kontekstu czy sytuacji. Tę staranność widać podczas budowy całego narzędzia. Zbędne wydają się jednak niektóre pytania na przykład o to, czy rozwój osobisty jest ważny w rozwoju zawodowym (zdanie 83) oraz o rozwijanie pasji i zainteresowań jako wyraz dbałości o niego (pyt. 98). Są zbyt banalne i nie wnoszą rzeczywistej treści do badań.

Kolejne uwagi dotyczą doboru grupy badawczej. Jak podaje pani magister dobór próby został zrobiony metodą uznaniową („dobór próby dogodny”, str.133). Nie objaśnia jednak jakie były przyczyny decyzji o wykorzystaniu takiej metody.

Nieokreślone są przyczyny prowadzenia badań pilotażowych dotyczących kompetencji społecznych nauczycieli (str. 138). Autorka twierdzi, że w badaniach wykorzystano Kwestionariusz Kompetencji Społecznych (KKS) Anny Matczak. Czy zatem przeprowadziła pilotaż tym narzędziem. Jaki był cel tego pilotażu? Narzędzie standaryzowane nie musiało być już poddawane kolejnej standaryzacji. Nie jest także wyjaśnione, dlaczego do badania pilotażowego narzędzia Matczak zgromadzono grupę 314 osób, zaś do pilotażu autorskiego narzędzia tylko 31 osób. Nie przedstawiono również procedury badań pilotażowych ani grup, w których prowadzono badania. Brak też informacji w jaki sposób zadbano, by osoby biorące udział w badaniach pilotażowych nie znalazły się potem w grupie właściwej.

Nie zgadza się ponadto liczba osób biorących udział w badaniu, których odpowiedzi brane są pod uwagę w wyliczeniach statystycznych. Na kilku stronach (np. 134, 155) autorka podaje, że udział w badaniu wzięło 467 nauczycieli lub nauczycielek (wybranych spośród 645 osób ze względu na wiek). Na stronie zaś 150- że w badaniach brało udział 471 osób.

Autorka założyła, że osoby początkujące to nauczyciele ze stażem mniej niż 3 lata w oparciu o publikację Stefana Kwiatkowskiego (2003) (str. 6 rozprawy). W literaturze odnaleźć można też inne opracowania i raporty, w których za początkującego nauczyciela uznaje się osobę ze stażem nie więcej niż 5 lat (np. badania IBE z 2011r). To zapewne było przyczyną, że autorka poszukiwała swojego kryterium doboru respondentów. Działanie godne pochwały. Jednakże,

decyzja wykorzystania zakresu wieku za R. Havigrustem (str.134) do określenia zakresu wieku osób zaproszonych do udziału w badaniu, moim zdaniem, jest niepoprawna. Grupę powinni stanowić nauczyciele rozpoczynający pracę z jasno określonym, krótkim doświadczeniem. Nie ma jednak znaczenia czy osoby te znajdują się w wybranej przez autorkę grupie wiekowej. Badane nie dotyczyło adaptacji społeczno- zawodowej osób w okresie wczesnej dorosłości, zaś osób rozpoczynających pracę. Nawet jeśli respondent miałby 36 lat, a więc nie mieściłby się w określonym wieku, to mimo tego powinien znaleźć się w grupie badanych.

Zgadzam się, że wykorzystanie ankiety online pozwoliło na dotarcie do licznej grupy respondentów. Brakuje jednak informacji, dlaczego zakończono badanie, czy z przyczyn czasowych, czy założona grupa badawcza stanowiła określony procent populacji? Czy w ogóle zakładano określoną liczebność grupy w oparciu o dane demograficzne na przykład? Obecny opis sugeruje zdanie się na przypadek, na zasadzie „ile osób się ueziera”.

W pracy pani magister Twardosz nie podała również informacji jak gromadzono dane. Wyjaśnienie, że było to badanie przeprowadzone online nie jest wystarczające. Czy osoby zaproszone do badania były zrzeszone w jakiejś grupie? Pochodziły z określonych regionów Polski? Zapraszane były poprzez social media? Tych informacji zdecydowanie brakuje w rozprawie.

W dysertacji zastosowano różnorodne metody statystycznego opracowania danych w programie IBM SPSS Statistics (współczynnik korelacji rho Spearmana, test U Manna-Whitneya, test Kruskala- Wallisa oraz test rang Wilcoxon). Zastosowane statystyki z pewnością podwyższają wartość merytoryczną pracy.

Rozdział czwarty (4) nosi tytuł „**Analiza wyników badań własnych**” i zawiera zarówno przedstawienie wyników badań jak i ich interpretację. Wydaje mi się to zabiegiem sensownym, bowiem, z uwagi na bogactwo treści, interpretacja będzie zdecydowanie bardziej zrozumiała, gdy nastąpi bezpośrednio po analizie danych. Jednakże nawet ten zabieg techniczny nie zapewnia pełnej jasności wyводу. Przykładowe niejasności wskazuje poniżej.

Autorka nie podaje jasnego klucza doboru poszczególnych stwierdzeń kwestionariusza do omawianych kategorii. Przykładowo, dlaczego obok siebie przedstawiono analizę stwierdzeń nr. 1, 3, 131 oraz 148, skoro w kwestionariuszu są one oddalone od siebie i należą do innych kategorii?

Zdecydowanie odbiór treści ułatwiłoby jednolite ułożenie obszarów adaptacji (str. 146) w tabeli, w dokładnie takiej kolejności, w jakiej autorka je opisuje w rozdziale. W tabeli warto też było w inny sposób zaznaczyć wartości „ogółem”, co ułatwiłoby ich szybkie odnalezienie.

Doktorantka do analizy jednej kategorii wybrała tylko kilka stwierdzeń znajdujących się w autorskim kwestionariuszu i tylko je szczegółowo analizuje. Być może było to podyktowane wielką liczbą zdań (150) podanych w narzędziu i brakiem możliwości dokonania analizy ich wszystkich w rozprawie. Z perspektywy metodologicznej błędne jest jednak takie selekcjonowanie danych. Czy konieczne było zatem stworzenie narzędzia tak nasyconego treścią skoro była ona zbędna w badaniach?

W tym natłoku informacji gubi się i sama autorka rozprawy. Na przykład rysunek 37 podaje statystyki dotyczące niedostatecznego przygotowania podczas studiów. Niestety w kwestionariuszu KASZ nie można odnaleźć takiego stwierdzenia. Na str. 274 znajduje się kilka zdań z kwestionariusza dotyczących braków odczuwanych przez respondentów podczas wdrażania do zawodu, ale żadne z nich nie dotyczy analizowanego sformułowania.

Ogólnie dużą słabością tego rozdziału jest brak klarownej informacji co będzie w nim analizowane oraz wyszczególnionych podrozdziałów. Być może taki podział i graficzne podkreślenie wybranych wątków czy kategorii pozwoliłoby czytelnikowi w łatwiejszy sposób „zbudować” mapę mentalną ułatwiająca zrozumienie sposobu prezentowania i interpretowania danych.

Wartościowe jest natomiast przygotowanie zbiorczych tabel np. wskazujących na kategorie wypowiedzi nauczycieli dotyczące negatywnych (str. 166-170) i pozytywnych czynników wpływających na ich adaptację (str. 173-176). Oddalenie jednak rysunków (25 i 26) utrudnia skupienie uwagi na treściach. Niezależnie jednak o technicznej stronie przedstawienia wyników ich interpretacja jest trafna i dość logiczna.

Podsumowując stwierdzam, że głównym mankamentem rozdziału 4 jest nadmierne „poszatkovanie” treści, odnoszenie się tylko do wybranych i wąskich wątków. Nie przytaczam kolejnych przykładów wspomnianego chaosu ze względu na konieczność zachowania zwartej formy recenzji rozprawy.

Podobnie jak w części teoretycznej, ważną zaletą części analitycznej jest natomiast staranne definiowanie pojęć używanych przez autorkę (np. adaptacja-str. 144), wskazanie na kontekst ich użycia w rozprawie oraz częste odniesienie do literatury. W pracy widać dużą świadomość posługiwania się pojęciami i staranność w prezentowaniu własnych założeń („odnosząc się ... założyłam” - np. str. 144). Zabieg ten zwiększa wartość naukową rozprawy.

Rozprawa jest napisana starannie, pojawiają się tylko sporadyczne uchybienia techniczne, np. str. 83. Język jest naukowy i klarowny. Autorka odnosi się do literatury naukowej.

Interpretacja wyników badań, jak już wspomniałam wcześniej, została przedstawiona razem z przedstawieniem wyników badań. W części/ rozdziale pt. „**Dyskusja i wnioski końcowe**” natomiast doktorantka podsumowuje całość wyводу. Stwierdza również czy wszystkie hipotezy potwierdziły się. Ta część pracy jest napisana logicznie i umiejętnie, choć brakuje w niej dokładniejszych odniesień do wyników przeprowadzonych badań. Interpretacja wyników, zrobiona razem z ich analizą, niestety nieco chaotyczną, nie daje pełnego obrazu opisywanego procesu adaptacji społeczno-zawodowej. Warto było podsumować te dywagacje i przekazać obraz znacznie bardziej całościowy. Interesujące jest natomiast „**Zakończenie**”, w którym doktorantka jasno i klarownie odpowiada na postawione pytania badawcze oraz wskazuje na kilka grup rekomendacji w kontekście kształcenia i doskonalenia zawodowego. Zgadzam się też z autorką, że dalsze badania tej tematyki warto oprzeć o wywiady pogłębione, które pozwolą na dostrzeżenie wielu innych aspektów adaptacji zawodowej początkujących nauczycieli.

Podsumowanie i wniosek

Rozprawa magister Natalii Twardosz ma dużą wartość merytoryczną. Autorka wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu i świadomością w wyborze interesujących ją wątków badawczych. Podczas analizy uzyskanych danych wykorzystwała liczne statystyki, prowadziła również analizy o charakterze jakościowym. Zaprezentowała umiejętność interpretowania zgromadzonego materiału badawczego a wnioski są adekwatne do wyników uzyskanych w badaniu. Są przekazane rzeczowo, autorka rozprawy unika nadinterpretacji i nadmiernej emocjonalności. Świadczy to o jej dojrzałości badawczej.

W recenzji wskazuję na pewne niedoskonałości, lecz dotyczą one głównie sposobu prezentowania danych i organizacji materiału badawczego. Podkreślam jednak, że badania doktorantki są bardzo wartościowe. Zauważone niedociągnięcia wynikają, moim zdaniem, głównie z braku doświadczenia w przygotowaniu rozprawy naukowej. Nie obniżają one jednak znacząco wartości dysertacji, która stanowi oryginalne dzieło naukowe.

Wysoko oceniam zamysł badawczy pani magister, która zaplanowała i przeprowadziła ambitne badania o dużej wartości społecznej. W pracy widoczne jest również duże zaangażowanie autorki w prowadzone badania.

Praca jest wartościowa merytorycznie i potwierdza zarówno wiedzę teoretyczną badaczki jak i jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w zakresie oczekiwanym od pracy doktorskiej.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca Natalii Twardosz spełnia wymogi rozprawy na stopień doktora. Rekomenduję zatem nadanie stopnia naukowego doktor pani magister.

Dr hab. Agnieszka Szplit, prof. UJK